

nyárjhéjú: polyhos szőlő KASSAI 3^o: 320, 408. Német neve: *mehl-weiss*]; *fekete nyíló* 80 l.; *ökörzem* 8 l. [vö. TERS. 80, MOLN. 137, 159. Németül is: *ochsenauge*; van *borjúszemü-sz.* is]; *petrezselyem-sz.* 8, 57 l. [vö. MTsz. MOLN. 149, TERS. 96 vö. ném. *petersilien-tr.*]; *pihentel* 66, 77 l. [vö. ném. *Biehendl, Biehamn*]; *pihor* 60 l. *polyhos* 45 l. [vö. MTsz.]; *régutu bajor* 109 l. (?); *sajgó-sz.* 100 l.; *sérák-sz.* 55 l.; *som-bajom* 5, 57 l. [vö. KASSAI, 1 : 234, 4 : 328]; *szilva-sz.* 9, 64 l. [vö. TERS. 80, 173 vö. ném. *zivetschken-tr.*, szerb. *šivaruša*]; *tar-sz.* 87 l.; *tök-sz, tökfenek, tökös-, töklevelü-sz.* 9, 54, 86 l. [vö. MOLN. 126, MTsz., KASSAI, 4 : 61, 77]; *trifánd* 100 l.; *turcsin* 109 l. (?); *tüskésszemü, tüskés-s . . gü* 82 l. [vö. MTsz. *tüskés-pupú* MOLN. 162]; *úriszög* 9, 81 l., *varjú-sz.* 109 l. [vö. TERS. 115. vö. szerb (?) *vranek* uo.]; *vékonynyakú-sz.* 85 [vö. KEL. 69.]; *veres-vállú* 9, 109 l.; *zelenecz-sz.* [MOLN. 113, KEL. 71.]

Ezek között a nevek között is akad nem egy, a mely megfejtésre vár.

GÁLÓS REZSÓ.

A nyíl, a sors és a szerencse. A *Herman Ottó* nagyfontosságú értekezésében (Magyar Nyelv 2 : 205. és kk.) tárgyalt azon népszokás, hogy a nyilhúást sorsdöntésre használják, a *βελουμντία* nagy körébe tartozik és e szempontból tágabb ethnographiai körben helyezkedik el.

Különösen azok az analogiák érdekesek, melyeket a Hermantól gyűjtött magyar adatokhoz a *sémi* régiség köréből hozhatunk fel. Ez analogiák Herman fejtegetéseit és következtetéseit minden tekintetben támogatják. Mindjárt a babilonai népen kezdhetjük a bibliából ismeretes adat alapján. Ezekiel próféta, midőn a babilonai királynak Jeruzsálem elleni készülődéséről szól, a háború megkezdése előtt a sorsot kérdezteti a királyllyal:

„Mert Babel királya a választóútra áll, a két út fejen, hogy ott kuruzslást tegyen; *rázza a nyilakat*, a teráfim-hoz kérdést tesz, a májat nézi. Jobbjában tartja a „Jeruzsálem“ sorsot“ (Ezekiel XXI. fej. 26. 27. [Károlinál 21. 22.] v. v.

Voltak ugyan, kik másra magyarázták azt a vonatkozást, melybe a zsidó próféta itt a babilonai király nyilhasználását helyezi. Károli Gáspár, hogy csak ezt az egyet említsem, az illető szavakat így értelmezi: „nyilainak vasokat megfényesítette“; e szerint a nyilakat nem orákulumfélére használná. De az egész kapcsolat kétségtelenné teszi, hogy csakugyan *sorsvetésről* van szó. A király a hadjárat intézése előtt az orákulum különféle módját próbálja, hogy tervének sikerességéről bizonyosságot szerezzen: teráfim-ot, májnézést; a nyilakat is csak ily czélból használja. A bibliai hely ily értelmét már régi időben is felismerték (Luther is: „mit den Pfeilen *um das Loos* schiesse“); az újabb magyarázók közt alig akad, ki más találna a kérdéses kitételben, mint a nyilakkal történő *sorsvetést*. Csak a „nyilakat“ szó mellett álló ige magyarázására nézve van némi eltérés; mi a legtöbb újabb magyarázóval a „*razás*“-ra értjük. Abban azonban nem lehet kétség, hogy a nyilaknak, bármely módon, a sors megnyilatkoztatására czélzó használatáról van szó.

E babonás szokás gyakorlásának módjáról és körülményeiről

különösen a pogány (iszlám-előtti) arabok köréből van pontosabb értesülésünk. Akár magán-, akár nyilvános ügyek megkezdése előtt az arab ember a szentélyt szolgáló kuruzsló-pap elé járult, ki a tollatlan sors-nyilatokat is őrizete alatt tartotta. Ezeknek segítségével kérdezte az istenség akaratát. A nyilak közül az egyik igenlő, a másik tagadó, egy harmadik — állítólag — közömbös feleletet jelentett. A kuruzsló pap elé járuló ember feltette a kérdést: tegyem-e vagy ne tegyem-e ezt vagy azt a dolgot? A pap nyilat húz és a szerint, a mint az egyiket vagy másikat húzza ki, a szentély istenségének nevében a kérdést tevő szándékában levő vállalkozást javalja, vagy óvja tőle a kérdezőt. A ki e szokásoknak bővebben akarna utána járni, megtalálja az irodalmi apparátust Gesenius, Thesaurus philologicus criticus linguae hebraeae 1224. és Wellhausen, Reste arabischen Heidenthums (1-ső kiadás) 126. lapján, valamint az idéztem Ezékiel-helyre vonatkozó újabb magyarázó-munkákban. Arra is van azonban adatom, hogy a nyil oraculumért nem is mindig a szentély elé járultak, hanem hogy az ember, kuruzsló közbenjárása nélkül, magában vetette a sorsnyilatokat.

Ugyanazon körből szolgálhatunk analogiával *Herman Ottó* fejtegetéseinek másik mozzanatára is: „*a nyíl a földosztásban*“ (241. és kk. lapok). Sőt nagy köszönettel tartozom Hermannak azért, hogy a régi magyar gazdasági szokások és a rajtuk alapuló nyelvhasználat történeti kifejtésével oly nyelvjelenségre is világosságot derített, mely kutatásának körébe ezúttal nem tartozik, de annál inkább az enyémbe. Az arab nyelvben, még pedig egyenlőképen a régiben is, az újabbban is, azoknak a szavaknak egyike, melyekkel a *nyilat* jelölik: *szahm*. Ennek az a jelentése is van, hogy: *osztályrész*, még pedig éppen úgy ingó, mint ingatlan jószágról beszélve. Így p. o a jogi irodalomban, az örökösödési törvényekről szóló fejezetekben az egyes osztályrészeket lépten-nyomon „*nyilak*“ nak nevezik. Az örökösödésre törvény szerint igényt tartó emberekről azt mondják, hogy „*ahl al-szahm*“ „a nyilaknak emberei“, azaz: a kik a hagyatékából egy-egy „nyilra“ igényt tarthatnak. Hogy irodalmi szokás szerint példát is hozzak fel, találomra rányitok a legújabb könyvre, mely a muszlim örökösödési jog irodalmából (angol fordítással) megjelent: Alexander David Russel, *First steps in Muslim jurisprudence* (London 1906). Itt a 296. cikkben (93. lap) az angol fordítás „if there are along with him any *sharers*“ mondatának az arab eredeti szövegben e szavak felelnek meg: „ha még vannak mellette a *nyilak emberei* közül még mások is“. Már most rég óta senki se gondol arra, hogy az *osztályrészt* kifejező szó eredetileg *nyilat* jelent és az illető szót mindjárt eleitől másra, mint *share*-re, osztályrészsre nem értik. S e szóhasználat, a mint mondtam, a legújabb nyelvben is megvan, főképp természetesen, az üzleti élet terminológiájában. Minduntalan találkozunk vele az arab ujságok hirdetési rovataiban. Ha sorsjátékról van szó, az egyes *sorsjegy* = nyil; részvénytársaságok hirdetményeiben *szahm* (nyil) a. m. *részvény*. Ugyanazon jelentéssel átment a török nyelvbe: „*szahm*, I. Flèche; 2. Portion, lot“ (Bianchi) éppen úgy meghonosodott a perzsában is.

Ez arab nyelvhasználatnak, melynek magyarázatát hiába keresem a hagyományban, ugyanazok a szokások szolgálhattak alapul, melyeket e nyelvi jelenség megértésére Herman Ottó a magyar régiségből hozott fel.

GOLDZIEHER IGNÁCZ.

Köcsög. E szót Melich János a Nyr. 28 : 515. lapján török jövevényszónak magyarázta, a következő alakokra hivatkozva: lebed tatár *köc* der topf, napf Radl. 2 : 1287. | teleuti kumandu tatár *köš* topf, napf: tobrak *köš* ein irdener topf (Radloffnál hibásan *tobrok k.*), *tämür* k. ein gusseiserner topf Radl. 2 : 1304, Verb. 184. | teleuti t. *köžök* (kicsinyítő képzővel) ein kleiner topf Radl. 2 : 1307. Igaz, hogy a teleuti tatár alakok szóvégi *š*-sel váltakozó intervocalis *-ž*-je eredeti török *-č* ~ *-č*-re megy vissza. Valószínű az is, hogy a magyar *köcsög*, éppen úgy, mint a tel. *köžök*, kicsinyítő képzővel van ellátva (Munkácsi ÁKE. 415. lapján hivatkozik is a dráva-melléki *göcs* „köcsög“ szóra, a melyet azonban egyelőre csak a MTsz. egyetlen adata támogat), de azért Melich magyarázatának mégis van egy nagy bökkenője: az idézett északi török alakok hosszú *ö*-je.

Az északi török nyelvek hosszú hangzói vocalisatio és összevonás útján keletkeztek s ilyenkor a déli nyelvjárások, különösen az oszmanli, rendszerint megőrizték az össze nem vont teljesebb alakot. Íme egy példa: altaji, teleuti tatár *ūs* | taranči *öč* | kirg. *ūs* | krimi *auč* | oszm. *awuž* „marok“. Az analog esetek segítségével könnyű lesz a Melichtől idézett teleuti és lebed alakok megfelelőit megtalálni a többi törökségben is: jakut *küös* koctopf, Böhtlingk, 72. | oszm. *güwäž* ein irdenes gefäss, irdener topf, eine irdene schüssel, *gügäž* eine flache irdene schüssel Radloff, Wörtb. 2 : 1632, 1652. Látni való, hogy az északi alakok hosszú *ö*-je köztörök *öböre* megy vissza (vö. Grönbech, Forstudier til tyrkisk lydhistorie, p. 49.), a minek a magyarban, régi török jövevényszavaink hangtana szerint, csak hosszú *ö* felelhetne meg, vö. pl. *körös* < csuv. *kavörös* id. De másrészt a magy. *köcsög* szóról sincs okunk feltenni, hogy tőhangzója a magyarban rövidült volna meg (a Nyr. 13 : 432. lapján olvasható *köcsög* adat talán csak sajtóhiba) s így Melich származtatását — legalább egyelőre — nem fogadhatjuk el. GOMBOCZ ZOLTÁN.

Nem föltehető. Ezt Kenedi Géza „hibás, németes összeragadás“-nak tartja (MNY. 2 : 236. l.). Szerinte csak így van jól: „nem tehető föl“ (föl nem tehető). Kérdés, melyik a helyesebb. Igaz, hogy a nép (a közbeszéd is) nem él amavval s hasonlókkal, hanem ilyformán fejezi ki magát: „nem lehet fölteni“, „nem tudom róla fölteni“, „nem teszem föl róla“, „ki tenné föl róla“ stb. [Csak egy csizmadia leveléből olvastam ezt: „az anyai szárnyak alul *nem kibocsátható*“ (t. i. a lánya, a kit megkértek)]. De nem él emezzel se A régiségben pedig többnyire csak amúgy mondták. Az újabb írók közül egy Arany sem állja tollára venni, még pedig versben, prózában egyaránt. Pl.

„A szolganépek arcán halálszín látható,
Š a hun szívek keserve — az *nem kimondható*.“
(Csaba királyfi.)